

UDK 316.356.2-055.52 : 159.923	Godišnjak za psihologiju, vol 4, No 4-5., 2006, pp. 89-108	ISSN 1451-5407
-----------------------------------	---	----------------

Ana Milenković¹³
nezavisni psiholog

Marina Hadži-Pešić
Filozofski fakultet, Niš

POVEZANOST VASPITNIH STILOVA RODITELJA, EKSTRAVERZIJE-INTROVERZIJE I ASERTIVNOSTI

Apstrakt

Asertivnost se definiše kao sposobnost i spremnost osobe da jasno izražava svoje misli, stavove i osećanja i da brani svoja legitimna prava, bez obzira na to ko, kada i zašto joj ta prava ugrožava. Asertivnost se smatra vidom socijalne i emocionalne inteligencije i kao naučeni vid ponašanja povlači za sobom pitanja oko faktora koji su odgovorni za takav oblik ponašanja.

Autore ovog istraživanja posebno je interesovalo da utvrde da li postoji značajna povezanost između vaspitanja roditelja, urođenih karakteristika ličnosti i kasnijeg asertivnog ponašanja ispitanika. Istraživanje je obuhvatilo 100 studenata prve godine Medicinskog fakulteta u Nišu, ujednačenih po polu i starosti. Vaspitni stilovi roditelja ispitanika ispitivani su EMBU upitnikom, švedskog autora Perisa, koji je modifikovan u Holandiji (Arrindell et al., 1983). Dimenzije ličnosti ispitivane su EPQ upitnikom Ajzenka, a asertivnost je merena upitnikom „Da li ste asertivni“ Zdravkovića i Krnetića. Pored ovih, korišćen je i upitnik specijalno konstruisan za potrebe istraživanja, a koji je imao za cilj utvrđivanje socio-demografskih karakteristika ispitanika.

Rezultati su pokazali da ne postoji značajna povezanost asertivnog ponašanja ispitanika i vaspitnih stilova njihovih roditelja. Međutim, utvrđena je povezanost bazičnih dimenzija ličnosti i asertivnosti, kao što je pozitivna korelacija ekstraverzije i asertivnosti i negativna korelacija

¹³ lusalome81@yahoo.com

asertivnosti sa neuroticizmom. Utvrđena je i povezanost bazičnih dimenzija ličnosti i određenih vaspitnih stilova. Takođe, dobijeni podaci ukazuju na uticaj koji imaju porodični odnosi, kao što su slaganje roditelja i bračni konflikti na razvoj neuroticizma i psihoticizma kod adolescenata.

Ključne reči: *asertivnost, vaspitni stilovi roditelja, ekstraverzija, introverzija, neuroticizam, psihoticizam.*

TEORIJSKI KONTEKST

Vaspitni stilovi roditelja

Vaspitni stil roditelja podrazumeva procenu roditelja kojim vaspitnim postupcima će na najbolji način ostvariti svoje vaspitne ciljeve, a da ne naruše, pre svega, emocionalni odnos prema detetu, tj. postupak proističe iz bazičnog osećanja prihvatanja i ljubavi, ili odbacivanja i uslovne ljubavi. Emocionalni činilac (ljubav, mržnja, nežnost, hladnoća) smatra se najvažnijom komponentom vaspitnog stila roditelja. Osećajni deo vaspitnih postupaka u najvećoj meri odražava stavove roditelja i doprinosi u usmeravanju delovanja (Piorkowski-Petrović, prema Todorović, 2005, str. 25).

Vaspitni stilovi se fomiraju veoma rano. Dete ih usvaja kao model roditeljskog ponašanja, a reakciju deteta roditelji doživljavaju kao pozitivno ili negativno potkrepljenje za svoje postupke. Dakle, moglo bi se reći da su vaspitni stilovi dvosmerni proces.

Vaspitni stil obuhvata dva elementa roditeljstva: prihvatanje i čvrstu kontrolu (Maccoby & Martin, 1983). Prihvatanje (toplina i podrška) podrazumeva trud roditelja da dete razviju u zrelu, samosvesnu, asertivnu ličnost, pružajući mu podršku, aktivno se uključujući u njegove aktivnosti, prepoznajući njegove potrebe i zahteve i adekvatno odgovarajući na njih.

Čvrsta kontrola (u literaturi se može naći i kao kontrola ponašanja) odnosi se na zadatke koje roditelji postavljaju deci, kako bi ih integrisali u porodicu i društvo svojim zahtevima, nadgledanjem, disciplinom i suprotstavljanjem dečijoj neposlušnosti kao i kontrolom detinjih impulsa (Baumrind, 1991).

Na osnovu ovih kriterijuma, definisana su četiri vaspitna stila:

Permisivni roditelji (nedirektivni, popustljivi), koje odlikuje visoka toplina i niska kontrola. Permisivni roditelji se dalje mogu podeliti u dve

grupe: demokratski roditelji, koji su blagi i savesni i posvećeni detetu, uključeni delimično u detetove aktivnosti i nedirektivni roditelji, koji funkcionišu po principu „laissez fair“.

Autoritarni roditelji su visoko zahtevni i imaju visoku kontrolu nad decom i nisku toplinu.

Autoritativni roditelji imaju visoku kontrolu i toplinu.

Neuključeni (nezainteresovani) roditelji imaju nisku toplinu i nisku kontrolu.

Postoji još jedan vrlo značajan element koji objedinjuje, ujedno i diferencira toplinu i kontrolu u vaspitnim stilovima, a to je psihološka kontrola. Barber (1996) definiše psihološku kontrolu kao napore roditelja da utiču na psihološki i emocionalni razvoj deteta kroz predstave o osećaju krivice, odgovornosti i predstave o ljubavi.

Dimenzije ličnosti po Ajzenku

Ajzenk je faktorskom analizom utvrdio postojanje dve fundamentalne dimenzije ličnosti koja će postati predmet ogromnog broja daljih istraživanja. To su dimenzije ekstraverzija-introverzija i dimenzija neuroticizam-stabilnost. Ove dimenzije su međusobno ortogonalne i bipolarne. U kasnijim istraživanjima Ajzenk je ekstrahovao još jednu dimenziju ličnosti- psihotizam. Kao bihevorista, smatrao je da je učenje bitan proces koji utiče na razvoj ličnosti, ali je u prvi plan isticao uticaj nasleđa, odnosno kakarakteristike budnosti centralnog nervnog sistema. Na osnovu toga, Ajzenk daje opise dimenzija ličnosti:

Ekstraverzija-introverzija je dimenzija ličnosti koja predstavlja kontinuum od prvenstvene okrenutosti ličnosti prema spolja i prema drugima do prevashodne okrenutosti ka sebi i sopstvenim unutrašnjim preživljavanjima. Tipičan ekstrovert je socijabilan i impulsivan, aktivan je i teži promenama, otvoren je i komunikativan, u osnovi optimista i malo površan. Tipičan introvert je tih i povučen, rezervisan u kontaktima sa ljudima, introspektivan je i voli da čita, pouzdan je i savestan, ozbiljan i pomalo pesimističan. Neurofiziološku osnovu ove dimenzije čine karakterisike CNS-a i retikularne formacije. Individualne razlike su velike, a potiču u najvećoj meri od razlika u pobudljivosti nervnog sistema (koja je velika ili veća kod introverata, a manja kod ekstroverata).

Neuroticizam-emocionalna stabilnost je dimenzija ličnosti koja se temelji na karakteristikama autonomnog nervnog sistema. Osnovne razlike

na ovoj dimenziji odnose se na stepen uravnoteženosti emocionalnog ispoljavanja. Osoba sa visokim neuroticizmom je emocionalno nestabilna i podložna promenama raspoloženja, burno emocionalno reaguje, anksiozna je, potištena i napeta, pati od psihosomatskih smetnji. Zbog ovakvih predispozicija povećane su joj šanse da postane neurotičar. Emocionalno stabilna osoba adekvatno ispoljava i kontroliše svoje emocije. Njene reakcije su manje burne i relativno lako uspostavlja stanje smirenosti. Nema velikih kolebanja u osnovnom raspoloženju, a emocionalnim problemima prilazi realno.

Psihoticizam, odnosno visok skor na ovoj dimenziji karakteriše agresivnost, emocionalna hladnoća, egocentrizam, sklonost impulsivnim i antisocijalnim reakcijama. Moguće su deluzije, socijalna povučenost i izolovanost.

Ajzenk pravi distinkciju između termina i pojma „neuroze“ i „neuroticizam“, odnosno između pojmova „psihoza“ i „psihoticizam“. Tako, neuroticizam predstavlja genetičku predispoziciju za razvoj neuroze. Takva se neuroza pojavljuje, međutim, jedino ukoliko su postojali određeni uslovi okoline, na primer, stres dovoljno jakog inteziteta. Ako takvog uslova nema, neuroza se neće razviti, uprkos postojanju neuroticizma ili predispozicija za njen razvoj. Iz ovog stanovišta proizilazi da je neurotično ponašanje naučeno ponašanje, i to putem klasičnog uslovljavanja.

Asertivnost

Asetivnost podrazumeva sposobnost osobe da u situacijama u kojima je ugrožena dosledno, uporno i odgovorno brani sopstvena prava, bez obzira na to ko, kada i zašto joj ta prava poništava. Dve ključne karakteristike asertivnog ponašanja jesu srdačnost i veselost. To je sposobnost da se ispolji sopstvena ličnost i sopstvene potrebe na iskren, jasan način, bez skrivenih poruka ili značenja. Asertivne osobe su generalno u stanju da uđu u konfrontaciju, međutim, oni je ne izazivaju namerno. One mogu da prihvate naredbe od drugih ili da izdaju naredbe, zavisno od postojeće situacije. Uopšteno teže kompromisu ako određeni postupak smatraju adekvatnim, ali će se često boriti i za ono što misle da im je važno.

Uzroci neasertivnog ponašanja mogu biti nerazvijene ili slabo razvijene socijalne veštine, naučeni sistem pogrešnog mišljenja i preplavljenost osobe iracionalnim strahovima od odbacivanja, nekompetentnosti i kontrole. Pored asertivnog ponašanja postoji i agresivni kao i pasivni, defanzivni vid komunikacije.

Uvod u problem

Asertivnost je veoma važna karakteristika ponašanja svakog čoveka. Zato, kao takva, zavređuje da se pokloni posebna pažnja njenim „uzrocima“, obzirom da su efekti neasertivnog ponašanja sami po sebi jasni i dokazani u svakodnevnom iskustvu. Na teritoriji naše zemlje sproveden je mali broj istraživanja na temu asertivnosti. Ponašanje koje nije asertivno može vrlo lako dovesti do nedostatka samopouzdanja i osećanja niže vrednosti. Osećanje koje agresivno ophođenje (vid neasertivnog ponašanja) može da izazove skoro u svakoj osobi je ljutnja i agresivnost. Ovo je jasan signal agresivne komunikacije- potreba da se osoba brani.

Autori ovog istraživanja želeli su da provere neke od pretpostavki o faktorima koji utiču na asertivno ponašanje, kao što su vaspitni stilovi roditelja i dimenzije ličnosti po Ajzenku. Takođe, zanimljivo je bilo utvrditi da li i u kolikoj meri na asertivno ponašanje utiču i sociodemografski činioci. Ukoliko bi se utvrdila značajna povezanost između vaspitnih stilova roditelja i asertivnog ponašanja njihove dece, dobijeni rezultati bili bi od velike koristi u savetovanju roditelja, bračnoj i porodičnoj terapiji. Takođe, porodični odnosi i dinamika i njihov doprinos u favorizaciji određenih crta ličnosti mogu pospešiti bolje porodične odnose, kao i razvoj dece u zdrave i zrele ličnosti.

Varijable istraživanja

Nezavisne varijable:

Vaspitni stilovi roditelja operacionalizovani preko EMBU upitnika
Bazične dimenzije ličnosti po Ajzenku operacionalizovane preko EPQ upitnika

Zavisna varijabla:

Asertivno ponašanje operacionalizovano upitnikom "Da li ste asertivni" autora Zdravkovića i Krnetića

Kontrolne varijable:

Pol

Uzrast
Potpunost porodice
Mesto stanovanja.

Ciljevi istraživanja i hipoteze

Ovim istraživanjem želeli smo da utvrdimo da li postoji povezanost vaspitnih stilova roditelja ispitanika, ekstroverzije i introverzije, sa jedne strane i asertivnog ponašanja ispitanika sa druge strane, kod studenata prve godine medicine.

Na osnovu ovako formulisanog cilja istraživanja postavljena je sledeća opšta hipoteza:

Postoji značajna povezanost vaspitnih stilova roditelja, bazičnih dimenzija ličnosti sa jedne strane, i asertivnog ponašanja sa druge strane.

Posebne hipoteze odnosile su se na povezanost svakog od vaspitnih stilova roditelja i asertivnosti, kao i na povezanost svake od bazičnih dimenzija ličnosti i asertivnosti. U odnosu na kontrolne varijable hipoteze su se odnosile na povezanost pola i asertivnog ponašanja, mesta stanovanja i asertivnog ponašanja, kao i potpunosti porodice i asertivnog ponašanja.

Uzorak

Uzorak se sastojao od 100 ispitanika, studenata prve godine Medicinskog fakulteta u Nišu. Uzorkom su obuhvaćeni i mladići i devojke u relativno ujednačenom procentu. Većina studenata je prvorodena, 12% potiču iz porodica gde su se roditelji razveli, a procenat onih kojima nedostaje jedan roditelj iznosi 5%. Roditelji ispitanika imaju srednje ili više, odnosno visoko obrazovanje (tabela 1 i 2)

Tabela 1. Karakteristike uzorka

	Min	Max	Arit. sredina	St. devijacija
POL	1	2		
3. Mesto stanovanja pre upisanih studija	1	4	3.38	1.13
5.a) Koje si dete po rođenju	1	4	1.46	.64
b) Koliko imaš još braće i sestara	0	3	.97	.63
9. Da li su ti roditelji razvedeni DA NE	1	2	1.88	.33
12. Da li su ti oba biološka roditelja živa	1	3	1.09	.40
14. Obrazovanje oca/očuha/staraoca	1	6	3.88	1.27
16. Obrazovanje majke/maćehe/starateljke	1	6	3.64	1.08

Tabela 2. Procenat zastupljenosti mladića i devojaka

Mladići	Devojke
46%	54%

Statistička obrada rezultata

Obrada rezultata izvršena je u programu za statističku obradu podataka SPSS for Windows 10.0. Korišćen je Pirsonov koeficijent korelacije, kao i mere centralne tendencije (aritmetička sredina) i mere varijabilnosti (standardna devijacija).

Rezultati istraživanja

U našem istraživanju nije nađena statistički značajna povezanost između vaspitnih stilova roditelja i asertivnog ponašanja ispitanika, studenata I godine medicine (tabela 3), ali je nađena pozitivna korelacija između ekstraverzije i introverzije i asertivnog ponašanja, kao i negativna

POVEZANOST VASPITNIH STILOVA RODITELJA, EKSTRAVERZIJE...

korelacija između asertivnosti i neuroticizma i asertivnosti i laj skale na Ajzenkovom upitniku (tabela 4).

Tabela 3. Korelacija vaspitnih stilova roditelja i asertivnog ponašanja ispitanika

	Asert	Favorit	Odbacuj	Prezašt	Toplina
Asert					
Favorit	-.069				
Odbacuj	-.069	.243*			
Prezašt	-.119	.263**	.574**		
Toplina	.078	.020	-.482**	-.179	
Nedosled	-.094	.264**	.733**	.518**	-.469

** Korelacija na nivou značajnosti 0.05

*Korelacija na nivou značajnosti 0.01

Tabela 4. Korelacija dimenzija ličnosti i asertivnosti

	Psihoticizam	Ekstoverzija	Neuroticizam	Laj-skala
Psihoticizam				
Ekstoverzija	-.048			
Neuroticizam	.055	-.238*		
Laj-skala	-.457**	-.098	-.196	
Asertivnost	.014	.638**	-.212*	-.212*

** Korelacija na nivou značajnosti 0.05

* Korelacija na nivou značajnosti 0.01

U ovom istraživanju utvrđena je značajna povezanost dimenzija ličnosti i određenih vaspitnih stilova. Tako, psihoticizam je u pozitivnoj korelaciji sa obacujućim i nedoslednim vaspitnim stilom, dok vaspitni stil u kome preovladava toplina negativno korelira sa psihoticizmom. Favorizacija deteta u odnosu na drugu decu u porodici takođe igra značajnu ulogu u ispoljavanju psihotičnih crta ličnosti (tabela 5).

Tabela 5. Korelacija dimenzija ličnosti i vaspitnih stilova roditelja

	P	E	N	L
FAV	.202*	.000	.147	-.162
ODB	.360**	-.066	.313**	-.241*
ZAŠT	.166	-.087	.338**	-.071
TOPL	-.241	.303**	-.147	.220*
NEDOSL	.248*	-.099	-.330**	-.293**

** Korelacija na nivou značajnosti 0.05

*Korelacija na nivou značajnosti 0.01

Na sličan način i neuroticizam korelira sa vaspitnim stilovima. Naime, on je u pozitivnoj korelaciji sa odbacujućim vaspitnim stilom kao i prezaštićavanjem deteta od strane roditelja.

Iako nije potvrđena hipoteza da pol značajno korelira sa asertivnim ponašanjem, dobijena je značajna povezanost pola i dimenzija ličnosti. Naime, vrednost na skali psihotocizma veća je kod mladića, a neuroticizam je izraženiji kod devojaka, što se uklapa u opštu postavku da je psihotocizam zastupljeniji kod muškaraca, a neuroticizam kod osoba ženskog pola.

U tabeli br. 6 data je korelacija vaspitnih stilova roditelja, dimenzija ličnosti, asertivnosti i slaganja roditelja ispitanika.

Tabele 6. Korelacija vaspitnih stilova roditelja, dimenzija ličnosti, asertivnosti i slaganja roditelja ispitanika

	A	FAV	ODB	ZAŠT	TOP
NESLAGANJE RODITELJA	-.054 .594	.097 .339	.250* .012	.129 .202	-.305** .002
	NED	P	E	N	L
NESLAGANJE RODITELJA	.272** .006	.199* .047	-.103 .308	.199* .048	-.171 .088

** Korelacija na nivou značajnosti 0.05

*Korelacija na nivou značajnosti 0.01

Česte svađe i trzavice u porodici u pozitivnoj su korelaciji sa odbacujućim, prezaštićujućim i nedoslednim vaspitnim stilom. Studenti koji procenjuju slaganje svojih roditelja kao dobro doživljavaju svoje roditelje kao emocionalno tople osobe. Loše slaganje roditelja korelira sa

odbacujućim vaspitnim stilom. Međusobne česte nesuglasice roditelja koreliraju sa psihoticizmom i neuroticizmom kod dece. Takođe, na osnovu gornje tabele možemo zaključiti da loši odnosi supružnika negativno koreliraju sa asertivnim ponašanjem dece. Međutim, ta korelacija nije statistički značajna.

Diskusija rezultata

U teorijskom delu ovog istraživanja rečeno je da je asertivnost jedna od karakteristika ekstraverata, što se dobijenim podacima i potvrdilo. Asertivnost podrazumeva prepoznavanje sopstvenih potreba i mišljenja koja se bez bojazni od reakcije drugih ispoljavaju. Introverti su skloni nedostatku samopouzdanja, lako razvijaju strah od odbacivanja i strah od procene (setimo se da su introverti, zbog karakteristika svog centralnog nervnog sistema jako podložni uslovljavanju strahova), te je introverzija u negativnoj korelaciji sa asertivnošću.

Visok skor na L skali govori o osobama koje su naivne, odbrambene i visoko se kontrolišu. Naivna osoba nije svesna svojih asertivnih prava i lako ju je ubediti da prihvati tuđe mišljenje kao svoje. Shodno tome, osoba nije sposobna da diferencira svoje mišljenje i želje od tuđih, sugestibilna je i teško da može biti asertivna, što potvrđuje negativna korelacija sa asertivnošću.

Osoba sa visokim stepenom neuroticizma pretpostavlja agresivno ili možda čak i defanzivno ponašanje zbog urođene visoke budnosti i reakcija koje se rukovode impulsivnim ponašanjem na draži iz spoljašnje sredine. Izražena impulsivnost verovatno će se odraziti i na interpersonalne odnose i adaptaciju na novinu i stres, što mladoj osobi može stvoriti mnogo problema u socijalnim relacijama. Jasno je da je takvoj konstelaciji ličnosti jako teško da bude asertivna, što potvrđuje negativna korelacija sa asertivnošću.

Ajzenk smatra da genetička osnova predstavlja samo potencijal ili mogućnost za razvoj određenog fenotipa, odnosno, određene ličnosti ili njenih osobina. Nasleđe predstavlja samo osnovu ili podlogu za razvoj i određuje gornju granicu razvoja. Da li će se ono iz genetičkog potencijala razviti u određenu ličnost i do koje granice će takav razvoj ići, determinisano je uticajima okoline na genetički potencijal pojedinca. Dobijeni rezultati ukazuju da odbacivanje deteta od strane roditelja ili nedoslednost u sprovođenju vaspitnih mera pogoduju razvoju psihoticizma. Zanimljivo je da se istraživanju deteta kao fenomenu posvećeno je dosta istraživanja, od

kojih je možda najpoznatije Bolbijevo istraživanje iz 1950. godine (prema Radonjić, 1999), koji je ispitivao napuštenu decu po domovima i zaključio da nedostatak topline dovodi do trajnih, ireverzibilnih negativnih posledica. Roditelji koji ne posvećuju pažnju svojoj deci imaju nisku toplinu i nisku kontrolu. Indiferentni su prema aktivnostima i zahtevima deteta. Neretko zaboravljaju na obećanja koja su dala deci. Deca i sama postaju nezainteresovana za spoljašnja dešavanja, tako da imaju slaba školska i socijalna dostignuća, često biraju nelegalne poslove kao način sticanja zarade za život. Ovakvo antisocijalno ponašanje čini samo jednu od komponenti psihoticizma. Verovatno je da deca čiji roditelji nisu pokazivali emocionalnu toplinu nisu imali adekvatan model ponašanja ili jednostavno nisu imali pozitivno potkrepljenje u vidu toplih emocionalnih reakcija, tako da ni sama nisu razvila emocionalnu toplinu. To se takođe odnosi na nedosledne roditelje, koje takođe karakteriše niska toplina.

Nedoslednost roditelja podrazumeva oprečnosti u načinu ophođenja prema deci. Ponašanje roditelja ne zavisi u mnogome od samog deteta, već od drugih spoljašnjih uticaja koja ostavljaju trag na raspoloženje roditelja. Takvo ponašanje uslovljava zbunjenost i konfuziju kod dece, jer ona ne mogu znati da li će biti nagrađena ili kažnjena za određeni postupak. Iz ovoga proističe spoljašnji lokus kontrole, gde deca smatraju da nemaju velikog ili gotovo nikakvog uticaja na ono što im se dešava. Ona se prepuštaju sudbini, ne vodeći mnogo računa na društvene posledice koje mogu snositi za svoje postupke. Moglo bi se očekivati da se uz psihoticizam javlja i negativna korelacija sa laj-skalom, što je u ovom istraživanju i potvrđeno.

Roditelji koji favorizuju svoje dete u odnosu na drugu decu daju mu više prava, što utiče na kontrolu nad detetom. Kontrola može biti manja ili po principu „laissez faire“. Dete, obzirom na nepostavljanje limita postaje bahato, ne vodeći računa o drugima. Shodno tome, razvija se kod „favorita“ antisocijalno i buntovničko ponašanje, što može rezultirati povišenjem na skali psihoticizma, kao što se u istraživanju i pokazalo. Isto tako, kontrola može biti i povećana. U tom slučaju od deteta se očekuje da bude iznadprosečno na jednom ili češće, na više životnih polja.

Neuroticizam takođe korelira sa odbacujućim, prezaštićujućim i nedoslednim vaspitnim stilovima. Odbacivanje roditelja može ostaviti jako negativne posledice na razvoj ličnosti deteta. Pored ignorisanja detetovih potreba, njemu se uskraćuje ljubav i toplina. Nezaovoljstvo zbog ovakvog ponašanja roditelja vremenom može dovesti do neurotičnih ispoljavanja i/ili ponašanja koje karakteriše naučena bespomoćnost.

Pozitivna korelacija nedoslednog vaspitnog stila sa neuroticizmom verovatno je posledica ambivalentnih osećanja koja se javljaju usled različitog reagovanja roditelja na iste ili slične postupke deteta. Poznato je da je ambivalentnost jedan od preduslova za pojavu neurotičnog ponašanja, tako da je ova korelacija i mogla biti očekivana.

Prezaštićavanje deteta i držanje „pod staklenim zvonom“ može imati izuzetno negativne posledice po razvoj deteta. Roditelji su skloni da sve rade umesto deteta, kontrolišu ga, stalno su zabrinuti za dete, preuveličavaju i najmanje prepreke sa kojima se dete suočava. Ovo proizilazi iz nesigurnosti samih roditelja u odnosu na način ophođenja sa detetom. Takvo dete postaje naviknuto da zavisi od drugih, nesigurno u sopstvene sposobnosti, jer retko ima prilike da ih testira, tako da postaje sklono pasivno-zavisnim oblicima ponašanja, neretko naučenoj bespomoćnosti, razvijajući brojne neurotične oblike ponašanja. Prezaštićenu decu karakteriše nesigurnost i pri ulasku u socijalne kontakte, zato što generalno razvijaju zavisnu crtu ličnosti. Kada nema „sigurnosne“ osobe, anksioznost može brzo i lako preplaviti osobu koja je navikla na stalnu pažnju i podršku drugih. Ova pretpostavka je potvrđena pozitivnom korelacijom prezaštićujućeg roditeljskog para i neuroticizma kod ispitanika.

Roditelji kroz porodične odnose prenose svoje emocionalne probleme na dete. Ovo može da dovode do povećanja osetljivosti deteta i plodno tle za pojavu neurotičnog i/ili neprilagođenog ponašanja. Deca usvajaju mnoge negativne, ali i pozitivne načine reagovanja kroz odnose u porodici. To kasnije ima veliki uticaj na njihov život i socijalne odnose, kao što su pojačana potreba za pažnjom ili odobravanjem, osetljivost na očekivanja drugih, sklonost ka preuzimanju odgovornosti na sebe ili stalno prebacivanje krivice na druge, impulsivnost kao način reagovanja na frustraciju. Jasno je da sve ovo negativno utiče na razvoj ličnosti i reagovanja na asertivan način.

Povezanost između svađa i nesuglasica u porodici i međusobnih sukoba bračnih partnera sa odbacujućim i nedoslednim vaspitnim stilovima ide u prilog Bovenovoj (Bowen) teoriji da na razvoj deteta ne utiče samo ophođenje roditelja prema deci, već da su u porodici odnosi međusobno isprepletani. Stavovi i verovanja članova nuklearne porodice utiču na oblikovanje ponašanja. Važnu ulogu imaju i emocije koje se javljaju u međusobnim odnosima. Bračni konflikti povećavaju porodičnu napetost. Ta napetost povećava i nivo anksioznosti kod supružnika i svaki od njih eksternalizuje svoju anksioznost u međusobnim odnosima. Svako se

fokusira na to šta nije u redu kod partnera, pokušavajući da kontroliše onog drugog i svako od njih se opire da potpadne pod kontrolu partnera.

Klinički problemi ili simptomi najčešće se razvijaju tokom perioda povišenja ili prolongiranja napetosti i sukoba u porodici. Nivo tenzije zavisice od stresa sa kojim se porodica suočava, sposobnosti porodice da se adaptira na stres i povezanost sa širom porodicom i socijalnim okruženjem. Gde će se simptomi manifestovati zavisice od obrasca koji je najaktivniji u stresnoj situaciji. Što je veći nivo napetosti, to će biti veća verovatnoća da više ljudi bude pogođeno simptomatologijom. Ta simptomatologija može rezultirati razvojem psihoticizma i neuroticizma, koji su genetski uslovljeni, ali se razvijaju pod uticajem negativnih sredinskih uslova. Tako je u ovom istraživanju i dobijena korelacija koja ukazuje na ovu tvrdnju.

Završna razmatranja rezultata

U ovom istraživanju početna ideja bila je da se ispita da li vaspitanje roditelja utiče na kasnije ponašanje adolescenata, odnosno na naučenu asertivnost. Kao i svako naučeno ponašanje, tako se i asertivnost uči putem nagrade i kazne za određenu vrstu reagovanja i učenjem po modelu. Međutim, dobijeni rezultati ukazuju da roditelji koji imaju dete u kasnom adolescentnom uzrastu, polako iščezavaju kao uzor ponašanja. Naime, u istraživanju sprovedenom na srednjoškolskoj populaciji, Todorović (2005) je dobila rezultate koji ukazuju na korelaciju vaspitnih stilova i samopoštovanja adolescenata (mlađih). Obzirom da je samopoštovanje bitna komponenta asertivnosti, jasno je da se javlja diskrepanca u ovim rezultatitima. Zašto?

Jedno od mnogih istraživanja koja nude mogući odgovor na ovo pitanje je istraživanje grupa autora (Viken et al., 1994, prema Červone i Kaprara, 2003), koja je analizirala skoro 15000 blizanaca u periodu od šest godina, koji su podeljeni u starosne grupe od kasnih tinejdžerskih do kasnih pedesetih godina života. Koeficijent urođenosti za ekstraverziju i za neuroticizam su se smanjivali sa starošću. Akumulacija različitih sredinskih uticaja je očigledno doprinosila varijaciji u dimenzijama ličnosti sa protokom vremena. Ovaj podatak bi se mogao primeniti i na uticaj na asertivno ponašanje, obzirom da je kao naučeno, sklono većim uticajima sredine od urođenih tendenci.

Činjenica da jedinstveni sredinski doživljaji porodice dominiraju nad zajedničkim uticajima, sugeriše da su oni porodični potezi koji su zaista

uticajni ne uključuju socio-kulturne parametre (prihod u porodici, obrazovanje itd.). Umesto toga, oni mogu uključivati porodični relacioni sistem i mikrosredinu koja se razvija u porodicama. Ovaj zaključak zahteva da se skrene pažnja na dugotrajnu tradiciju istraživanja porodičnih odnosa i jedinstvenih mreža interpersonalnih odnosa u kojima se odvijaju individualni životi (Bateson, 1972; Minuchin, 1974, prema Kaprara i Červone, 2003). Genetski faktori mogu uticati na sredinske varijable kao što su roditeljska toplina, vršnjački prihvaćenost i socijalna podrška (Plomin i Bergerman, 1991; Plomin, 1994, prema Kaprara i Červone, 2003).

Kada su tradicionalne sredinske mere, kao što su dečije i roditeljske percepcije porodičnog okruženja tretirane kao fenotip u genetskoj analizi pronađeni su značajni genetski uticaji. Doprinos genetike konzistentno se pojavljuje u dečijim percepcijama roditeljskog ponašanja i ponašanja braće i sestara. Iako su u ovoj oblasti potrebna dodatna istraživanja, do sada se pokazalo da opažanja prihvatanja, odbacivanja, topline i naklonosti (favorizacije) pokazuju značajne genetske uticaje. Genetski uticaji izgleda utiču na širok spektar sredinskih faktora van porodice, koji se odnose na vršnjake i nastavnike i koji uključuju u sebe događaje kao što su nesreće, gledanje televizije i izloženost dogmama (Plomin, 1994, prema Kaprara i Červone, 2003).

Lične razlike u mladosti mogu imati različite uzroke u poređenju sa ličnim razlikama u odraslom dobu. Geni mogu biti odgovorni za konkretno ponašanje u određenom vremenu, dok sredina može biti odgovorna za konkretna ponašanja u dugom vremenskom periodu. Koeficijenti naslednosti se povećavaju sa izjednačavanjem sredina, a smanjuju sa sredinama koje se razlikuju međusobno. Argumenti u prilog genetskih uticaja na ličnost su zasnovani na istraživanju populacija čiji se razvoj i funkcionisanje odvijao u okviru iste kulture, sa sličnim materijalnim uslovima života.

Ljudski identitet, poverenje u sebe i lični ciljevi u životu, proizilaze iz interakcija sa drugim ljudima. Rano u životu, te interakcije, pre svega, uključuju roditelje, negovatelje i braću i sestre. Postepeno, vršnjački odnosi dobijaju važnost kao socijalne determinante ličnosti.

Deca nastavljaju da provode značajan deo svog vremena u društvu prijatelja i tokom adolescencije. U srednjem detinjstvu i ranoj adolescenciji, procenjuje se da u proseku ljudi provedu jednu trećinu svojih budnih sati sa prijateljima; ta proporcija značajno opada u odraslom dobu (Hatup and Stevens, prema Kaprara i Červone, 2003).

Obzirom na vreme provedeno sa vršnjacima, vršnjačke grupe funkcionišu kao pojačivači, modeli, supervizori i izvori socijalne podrške. U grupama, individua doživljava dobro definisane uloge i uči da prihvata grupne vrednosti. Vršnjačke grupe su arena za vežbanje nezavisnosti od kontrole odraslih. Dečija iskustva u vršnjačkim grupama utiču na razvoj self koncepta i socijalnih sposobnosti, jer deca moraju naučiti da prihvate socijalne uloge i da kontrolišu utiske koje stvaraju kod drugih.

Nesumnjivo je da, obzirom na količinu vremena provedenog sa vršnjacima, vršnjačke grupe imaju izvestan uticaj na razvoj ličnosti deteta. Studenti prve godine medicinskog fakulteta imaju obavezne vežbe, kao i većinu obaveznih predavanja, tako da provode gotovo čitav dan na fakultetu sa vršnjacima. Takođe, mnogi od njih su došli iz drugih gradova i već godinu dana žive bez stalnog direktnog roditeljskog uticaja.

Na žalost, u ovom istraživanju nije ispitan eventualni uticaj vršnjaka na asertivno ponašanje ispitanih studenata.

Nesumnjivo je, međutim, da porodica ima veliki uticaj na razvoj ličnosti svakog njenog člana, a naročito dece. To se može videti na osnovu dobijenih rezultata o značajnoj povezanosti vaspitnih stilova i bazičnih dimenzija ličnosti koje je Ajzenk ekstrahovao na osnovu svojih mnogobrojnih dugogodišnjih istraživanja. Naime, određene urođene karakteristike ličnosti manifestuju se jedino ukoliko tome pogoduju socijalni uslovi. Zato nije slučajno zašto su studenti sa izraženijim psihotičnim crtama ličnosti zastupljeniji u porodicama u kojima se osećaju odbačenim od strane svojih roditelja i čiji su roditelji nedosledni u vaspitanju. Favorizacija jednog deteta u odnosu na ostalu decu kasnije doprinosi anti- ili asocijalnom ponašanju, buntovništvu, ili drugim oblicima neprilagođenog i neadekvatnog ponašanja..

Osobe sa izraženim psihotičizmom retko se javljaju u porodicama u kojima su roditelji ocenjeni kao topli i suportativni. Takođe, takvi (topli) roditelji podstiču razvoj ekstravertiranosti, odnosno osoba koje su okrenute socijalnim kontaktima. Deca koja se osećaju prihvaćeno od roditelja dobrog su raspoloženja, vesela, dinamična, umiljata, dobro se snalaze u socijalnim odnosima, sigurna su u sebe, osećajna su i hrabra. Fizička toplina, kao neki vid nagrade, doprinosi da se kod ove dece razvije jaka potreba za postignućem. Bez obzira da li majke postavljaju visoke ciljeve za postignućem pred decu, reaguju na isti način kada dete ne ispuni ta očekivanja. Međutim, razlika kod ovih majki je u načinu nagrađivanja. Majke sa visokom potrebom za postignućem svoju decu nagrađuju, pozitivnije gledaju na detetov uspeh, upućuju podršku i pohvale i manje

ograničavaju svoju decu, ali ranije počinju sa obučavanjem za razvoj samostalnosti i samokontrole. Dete se često obraća svojim roditeljima za pomoć i savet, zadovoljno je svojim radom i njegovim rezultatima, istrajno je, sa razvijenim kapacitetom za saradnju i prihvatanje odgovornosti (Vinterbotom, prema Todorović, 2005).

Neurotične karakteristike ličnosti naročito su izražene kod onih osoba koje se osećaju odbačene i nevoljene od strane svojih roditelja. Ukoliko roditelji postavljaju nerealno prevelike zahteve, često ga kritikuju i obeshrabruju, dete lako gubi samopuzdanje i veru u sopstvene sposobnosti. Ono postaje nesigurno, preosetljivo i podložno uticajima drugih ljudi. Jasno je da je za ovakvo dete gotovo nemoguće da razvije asertivno ponašanje. Takvo dete može doživeti neuspeh u školi i biti loše socijalno prilagođeno. Ali, ukoliko ima dobar odnos sa vršnjacima i kadro je da pruži otpor roditeljima, negativni roditeljski uticaji su manji. Međutim, i dalje ostaje želja za uspehom i postignućem, sklonost frustracijama i nestabilna emotivna ravnoteža. Česte zabrane, kažnjavanje pokušaja osamostaljivanja i postizanja samokontrole obeshrabruju pokušaje da se postigne željeni uspeh.

Preterana zaštita usporava psihosocijalno sazrevanje. Nemarnost, nepreduzumljivost, popustljivost, često se javljaju kod dece koja su prezaštićena. Međutim, kada je bez roditelja, takvo dete je uznemireno i nesigurno.

Prezaštićujući odnos prema deci i preterivanje u obezbeđivanju optimalnih uslova u njihovom okruženju, dovode u adolescentnom periodu do pojave konformizma kod mladih, nedostatka ambicija, nesigurnosti i niskog samopoštovanja. Preosetljivi i anksiozni roditelji češće prezaštićuju svoju decu. Prezaštićavanje od strane majki značajno je povezano sa poremećajem porodične sredine, a prezaštićavanje od strane oca nije. Očevi ne prezaštićuju decu od početka, a preterano razumevanje za preosetljivost ćerki obično je rezultat neurotičnog konflikta roditelja. Prezaštićena deca nisu nesigurna u pogledu brige o sebi, već uglavnom nesigurna i ambivalentna prema odrastanju i osamostaljivanju. Prezaštićavanje dece značajno utiče na razvoj hronične anksioznosti i nesigurnosti (Todorović, 2005).

Činjenica da jedinstveni sredinski doživljaji porodice dominiraju nad zajedničkim uticajima, sugeriše da su oni porodični potezi koji su zaista uticajni ne uključuju socio-kulturne parametre (prihod u porodici, obrazovanje itd.). Umesto toga, oni mogu uključivati porodični relacioni sistem i mikrosredinu koja se razvija u porodicama. Ovaj zaključak zahteva

da se skrene pažnja na dugotrajnu tradiciju istraživanja porodičnih odnosa i jedinstvenih mreža interpersonalnih odnosa u kojima se odvijaju individualni životi (Bateson, 1972; Minuchin, 1974, prema Kaprara i Červone, 2003). Genetski faktori mogu da utiču na sredinske varijable kao što su vršnjački prihvaćenost i socijalna podrška (Plomin i Bergerman, 1991; Plomin, 1994, prema Kaprara i Červone, 2003). Ovim se može objasniti zašto nije dobijena značajna korelacija između socio-demografskih karakteristika, kao kontrolne varijable, i nezavisnih, odnosno zavisne varijable.

Od početka života, suštinska karakteristika ljudskog življenja je postojanje interpersonalnih odnosa između individue i članova porodice kao i vršnjačkih grupa. Psihološke teorije i istraživanje su počele da osvetljavaju ulogu koju ti interpersonalni odnosi imaju na razvoj ličnosti. U slučaju ovog istraživanja razmatrano je kako roditeljsko vaspitanje utiče na razvoj urođenih tendencija, odnosno bazičnih crta ličnosti i naučenog oblika ponašanja, odnosno asertivnosti. Kvalitet odnosa sa roditeljima, dinamika porodičnih odnosa i kvalitetet odnosa vršnjačkih grupa, koji nije uključen u ovo istraživanje, ali je ponuđen kao moguće rešenje za objašnjenje razvoja naučenog modela ponašanja moguća sa tema za dalja razmatranja. Takođe, ne može se izbeći pitanje koliki je udeo izbora zanimanja u odnosu na asertivno ponašanje, što bi se u budućnosti moglo utvrditi uvođenjem različitih kontrolnih grupa. Bilo bi zanimljivo koristiti longitudinalno istraživanje, koje bi pomoglo u otkrivanju do koje stvarne granice roditelji igraju značajnu ulogu u modeliranju mišljenja i ponašanja. Ovo mogu biti predlozi za nova istraživanja koja bi eventualno utvrdila udeo svakog od pomenutih faktora na razvoj ličnosti.

Literatura

- Alberti, R. E. & Emmons, M. L. (1978, 1986). *Your perfect right: A guide to assertive behavior*, San Luis Obispo, CA: Impact Publishers
- Ekerman, N.V. (1966). *Psihodinamika porodičnog života*, Titograd, Grafički zavod
- Ellis, A. (2001). *Overcoming destructive beliefs, feelings, and behaviors*. Aroherst, NY, Prometheus books
- Eysenck, H. J. (1950). *Les dimensions de la personnalité*. Paris, Presses universitaires de France

- Fulgosi, A. (1981). *Psihologija ličnosti- teorije i istraživanje*. Zagreb, Školska knjiga
- Goleman, D. (2002). *Emocionalna inteligencija*. Beograd, Geopoetika
- Gordon, T. (1997). *Umeće roditeljstva*, Beograd, Kreativni centar
- Kaprara, Đ. V., Červone, D. (2003). *Ličnost- determinante, dinamika, potencijali*. Beograd, Dereta
- Kapor-Stanulović, N. (1985). *Na putu ka odraslosti*, Beograd, Nolit
- Livajin, M. (2003). *Svako dete je pametno na svoj način*, Beograd, Moć knjige,
- Milojković, M., Srna, J., Mićović, R. (1997). *Porodična terapija*, Beograd, Centar za brak i porodicu
- Piorkowski-Petrović. K. (1990). *Dete u nepotpunoj porodici*, Institut za pedagoška istraživanja, Beograd, Prosveta
- Radonjić, S. (1999). *Psihologija učenja*, Beograd, Zavod za udžbenike i nastavna sredstva
- Reber, A. S., Reber, E. (2001). *The penguin dictionary of Psychology*, London, Penguin books Ltd
- Todorović, D. (1998). *Osnovi metodologije psiholoških istraživanja*, Beograd, Laboratorija za eksperimentalnu psihologiju
- Todorović, J. (2005). *Vaspitni stilovi roditelja i samopoštovanje adolescenata*, Niš, Prosveta,
- Trebješanin, Ž. (2001). *Rečnik psihologije*, Beograd, Stubovi kulture
- Vujaklija, M. (1988). *Leksikon stranih reči i izraza*, Beograd, Prosveta
- Zdravković, J. (2004). *Asertivnost- Veštine vladanja sobom*, Niš, Zoograf
- Zdravković, J. (2000). *Tumačenje neuroza*, Niš, Prosveta
- Zohar, D., Maršal, J. (2000). *SQ- Duhovna inteligencija krajnja inteligencija*, Novi Sad, Svetovi
- Milenković, A. (2006). Greške u mišljenju, *Psihologija danas*, 24-25, str. 60-61
- Stanković, M., Mitić, M. (2006). Od psihoanalize do analize sistema, *Psihologija danas*, 24-25, str. 68-70
- Alberti, R. E., Emmons, M. (1978). *Assertiveness - Analysis and Development*, <http://www.coun.uvic.ca/personal/assert.html>

- Chapell, Mark S, Overton, Willis F. (1998). *Development of logical reasoning in the context of parental style and text anxiety*,
http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3749/is_199804/ai_n8805197
- Darling, N. (1999). *Parenting Style and Its Correlates*,
<http://www.athealth.com/Practitioner/ceduc/parentingstyles.html>
- Jones, D. J., Forehand, R., Beach, S. R. H. (2000). *Maternal And Paternal Parenting During Adolescence. Forecasting Early Adult Psychosocial Adjustment*,
http://findarticles.com/p/articles/mi_m2248/is_139_35/ai_68535847
- Kennedy, P.J. (2006). *Assertive Communication. An Introduction*,
<http://www.uwec.edu/Counsel/pubs/assertivecommunication.htm>
- Khalque, A. (2002).
<http://www.ceodelhi.nic.in/pdf/U05/A059EN/A0590088.pdf>
- Shortt, A. L., Barrett, P. M., Dadds, M. R., Fox, T. L. (2006). *The Influence of Family and Experimental Context on Cognition in Anxious Children*,
http://www.findarticles.com/p/articles/mi_qa3749/is_199804/ai_n88051976

**Ana Milenković
Marina Hadži-Pešić**

**RELATIONS BETWEEN PARENTAL EDUCATIONAL STYLE,
EXTROVERSION-INTROVERSION AND ASSERTIVITY**

Abstract

Assertive behaviour is defined as the ability and readiness of a person to clearly express their thoughts, attitudes and emotions and to defend their legitimate rights, disregarding the question who threatens those rights, when and why they are threatened. This behaviour is social and emotional intelligence and as an aspect of behavior that is taught raises a question about the factors responsible for that way of behavior.

The authors of this research were especially interested in the relation between parental educational style, innate characteristics, and the assertive behavior. It included 100 students of The Medical Faculty in Nis. The educational styles of their parents are set by a Sweden author's (Perris) EMBU questionnaire, modified in Holland (Arrindell et al., 1983).

The dimensions of a person are defined by EPQ questionnaire. Assertive behaviour is tested by the questionnaire 'Are you assertive?' Moreover, there was a questionnaire specially made for the needs of the research with the aim of defining the socio-demographic characteristics of the examined.

The results showed that there is no significant correlation between parental educational style and assertive behavior. However, it has showed the relation between the characteristics of a person and assertive behaviour, as positive correlation between extroversion and assertivity and negative correlation between assertive behaviour and neuroticism. In addition, the correlation between personal dimension and certain educational styles as good relations between parents, marital conflicts with the development of neuroticism and psychoticism in adolescents has been shown.

Keywords: *assertiveness, parental educational styles, extroversion, introversion, neuroticism and psychoticism*